

UDK 81'373.7:81'374.8

Liudmila Pesehonova Kosem

Ljubljana

pesehonova@yahoo.com

MOŽNOST INTERPRETACIJE FRAZEMOV V DVOJEZIČNIH SLOVARJIH

V članku je z zgledi iz rusko-slovenskih in slovensko-ruskih slovarjev obravnavan problem interpretacije izhodiščnega frazema, zlasti v primerih, kjer je ponudba na strani prevodnega ustreznika osiromašena in kjer je ta podan z eno samo besedo. Prikazana so pomenska razmerja med frazemom in besedo, utemeljena je neustreznost enobesednega prevoda.

Ključne besede: dvojezična leksikografija, prevodna ustreznica, enakovrednost

Based on examples from Russian-Slovene and Slovene-Russian dictionaries, the author discusses the problem of interpretation of the source-language phrasemes, especially when a translation equivalent in the target language is impoverished, i.e., rendered with a single word. The author presents semantic relationships between a phraseme and its one-word synonym and provides evidence for the inadequacy of a one-word equivalent for a phraseme.

Keywords: bilingual lexicography, translational equivalent, equivalence

0 Sestavljavci enojezičnih frazeoloških slovarjev imajo pred seboj kar nekaj konkretnih nalog, kot je na primer kaj vključiti v slovar ter kako predstaviti in razporediti frazeološko gradivo v njem, sestavljavci dvo-/večjezičnih frazeoloških slovarjev pa se spopadajo s še zahtevnejšo nalogo, to je kako podati prevod/opis (ne)ekvivalentnih frazemov. Kadar tovrstnega frazeološkega slovarja ni na voljo, v našem primeru slovensko-ruskega ali rusko-slovenskega frazeološkega slovarja, uporabnik lahko podatke poišče v splošnih dvojezičnih slovarjih.¹

Pregled sodobnejših in uveljavljenih ruskih in slovenskih frazeoloških slovarjev je osvetlil zanimive in uporabne načine podajanja frazeološkega gradiva. Gre predvsem za dosledno podajanje oblike frazeoloških enot, odražanje njihovih variantnih in fakultativnih sestavin, podajanje običajnega ali tipičnega besedilnega okolja² (Molotkov 1968, Mokienko 2005); nekateri avtorji uporabniku ponujajo natančno razlago frazema s prikazom njegove tipične rabe v jeziku s formulo (Telija 2006); frazeme spremlja tudi slovnično-sintaktični komentar, ki pomaga uporabniku pravilno slov-

¹ Članek je nastal v okviru magistrskega dela z naslovom *Frazeologija v slovensko-ruski in rusko-slovenski leksikografiji* pod mentorstvom prof. dr. Aleksandre Derganc. Naloge raziskave so bile opisati, kako sta izraženi oblika in vsebina frazemov v obstoječih slovensko-ruskih in rusko-slovenskih slovarjih, primerjati načine vključenosti frazemov v danih slovarjih in predlagati rešitev nekaterih leksikografskih problemov.

² Besedilno okolje so spremljajoče besede frazema, brez katerih je njegova realizacija nemogoča ali netipična. Npr. beseda *денег* je obvezno besedilno okolje za frazem *курсы не клюют* (Molotkov 1977: 63–64). Gre tudi za »besede, ki niso sestavine frazeologema, ampak predstavljajo njegovo povezovalnost, in sicer kot gramatična ali kot obvezna/običajna pomenska določila« (Kržišnik 1988: 153).

nčno uporabiti frazem v sobesedilu (Jarancev 1997); nemalokrat so opremljeni z zgodovinsko-etimološkimi komentarji (Keber 2011, Mokienko 2005); slovaropisci tudi izčrpno opremljajo enote z opombami, pri čemer poskušajo podati raznolikost slogovne in čustvene zaznamovanosti pa tudi časovne pripadnosti frazema (Mokienko 2005); zelo uporabno predvsem za dvojezično frazeografijo je podajanje zgledov, ki vključuje prevod samega zгледа (Vlahov 1980). Prav v njem se razkriva konkretna raba frazeološke enote, s tem pa se rešuje ena izmed praktičnih nalog slovarja – pokazati konkreten način interpretacije frazeološke enote v kontekstu prevoda. Pri sestavljanju dvojezičnih slovarjev so lahko upoštevani vsi navedeni načini podajanja frazeološkega gradiva z izjemo etimološko-zgodovinskega, ki načeloma sodi med specializirane etimološke in splošne enojezične slovarje.

V nadaljevanju bom predstavila, kako uporabno je frazeološko gradivo v obstoječih slovensko-ruskih in rusko-slovenskih leksikografskih slovarjih ter kako je predstavljena enakovrednost med izhodiščnimi in prevodnimi ustreznici.

1 Frazeološko gradivo v obstoječih slovensko-ruskih in rusko-slovenskih slovarjih

Za analizo frazeološkega gradiva sem izbrala naslednje slovarje: *Rusko-slovenski šolski slovar* F. Jakopina (1965) – v nadaljevanju FJ, *Slovensko-ruski slovar* J. Kotnika (1967, 1972) – v nadaljevanju JK, *Rusko-slovenski in slovensko-ruski moderni slovar* J. Severja in O. Plotnikove (1990, 2001, 2003, 2006)³ – v nadaljevanju SP, *Rusko-slovenski/slovensko-ruski žepni slovar* J. Sekirnika (2006) – v nadaljevanju JS ter *Rusko-slovenski slovar* J. Pretnarja (1947, 1964, 1973, 2005, 2007, 2010)⁴ – v nadaljevanju JP. Glede na čas nastanka jih lahko razdelimo na slovarje zgodnjega (JP, FJ, JK) in poznega obdobja (SP in JS). Predvsem so to šolski slovarji manjšega obsega (od 20.000 do 30.000 slovarskih enot) in zato z manj frazeološkega gradiva.

1.1 Izbor frazeološkega gradiva

V slovarjih zgodnjega obdobja frazeološko gradivo v geselskem članku sploh ni zapisano ločeno, ampak je podano takoj po prevodu slovarske iztočnice, v slovarjih poznega obdobja pa je navedeno za znakom romb (◊). Avtorji tako zgodnjega kot poznega obdobja umeščajo v slovarsko geslo ne le frazeološke enote v »ožjem« smislu,⁵

³ Slovar je prvič izšel leta 1991 in je bil zaradi vse večjega povpraševanja trikrat ponatisnjen brez bistvenih sprememb v letih 2001, 2003 in 2006.

⁴ Zaradi vse večjega povpraševanja je slovar doživel tri izdaje in bil večkrat ponatisnjen. Največ sprememb je bilo pri drugi izdaji slovarja, ki ga je leta 1963 razširil in dopolnil Franček Šafar. Predvsem je razširil besedni zaklad in frazeologijo v mejah splošne rabe.

⁵ Kaj vključiti v slovar, je odvisno od avtorjevega razumevanja frazeologije (v »širšem« ali »ožjem« smislu), tj. ali vključujejo v sistem frazeologije tudi pregovore, reke, krilate besede in druge stalne besedne zveze ali pa vključujejo samo semantične enote, ki so stalne po strukturi in sestavi in katerih pomen ni razberljiv iz pomenov posameznih sestavin. Sama zagovarjam ožje razumevanje frazeologije.

ampak tudi stalne besedne zveze raznih tipov (terminološke izraze, izraze z omejeno kolokabilnostjo, glagolsko-imenske zveze z abstraktnim samostalnikom, zložene vez-nike idr.).

Navajam nekaj primerov⁶ iz slovarja zgodnjega obdobja FJ s sestavino *развести*: *развести детей по домам* ‚otroke zapovrstjo spraviti domov‘; *развести супругов* ‚ločiti zakonca‘; *развести мост* ‚potegniti most narazen (za prehod ladij)‘; *развести руками* ‚razširiti roke (od začudenja)‘; *развести порошок водою* (в воде) ‚prašek raztopiti v vodi‘; *развести свиней* ‚rediti prašiče‘; *развести канитель* ‚ukvarjati se z dolgotrajnim in nesmiselnim opravilom, tratiti čas‘; *развести огонь* ‚zanetiti ogenj‘, kjer je od navedenih primerov samo ena frazeološka enota, in sicer *развести канитель*.

Navajam tudi nekaj zgledov stalnih besednih zvez različnih tipov, ki so bile umeščene v frazeološko gnezdo v SP: *поставить вопрос* ‚zastaviti vprašanje‘; *посадить пятно* ‚napraviti pako‘; *посадить в тюрьму* ‚zapreti (v zapor)‘; *водительские права* ‚vozniško dovoljenje‘; *при помощи чего* ‚s pomočjo česa‘; *приносить благодарность* ‚izražati hvaležnost‘; *принести извинения* ‚opravičiti se‘; *провалиться на экзамене* ‚pasti na izpitu‘; *способ производства* ‚proizvodni način‘; *профессиональный союз* ‚sindikat‘; *благодаря тому, что* ‚ker‘; *Организация Объединённых Наций* ‚Organizacija združenih narodov‘; *Международный женский день* ‚dan žena‘; *Большая, Малая Медведица* ‚Veliki, Mali voz‘.

1.2 Splošna opažanja o uvrščanju frazeološkega gradiva

V slovarjih zgodnjega obdobja so bolj upoštewane frazeološke variante, fakultativne sestavine in stilistična zaznamovanost frazemov. Predvsem to velja za slovar JP, ki dokaj pogosto informira uporabnike s pragmatičnimi podatki, ki spremljajo frazeme z oznakami,⁷ kot so: *iron.*, *vulg.*, *gov.*, *šalj.*, *zast.* idr. Primeri: *филькина грамота* (*iron.*) ‚dokument brez pravne vrednosti, slabo sestavljen‘; *не по губам кому* (*vulg.*) ‚ne po okusu koga‘; *пошла писать губерния* (*gov. šalj.*) ‚vse se je vznemirilo, nastal je splošen preplah‘; *красная девица* (*iron.*) ‚skromen, zaprt, boječ mladenič‘; *как на духу* (*zast.*) ‚odkrito‘; *святым духом узнать* (*šalj.*) ‚uganiti, zvedeti bogve kako‘.

Opaziti pa je mogoče tudi nekaj oblikovnih nedoslednosti predstavljenih frazemov.

(1) Frazemi pogosto niso predstavljeni v svojih osnovnih slovarskih oblikah (tj. samostalniški in pridevniški frazemi v imenovalniški obliki, glagolski v nedoločniški ipd.), npr.: (SP) *gre mi за nohte* ‚у меня всё плохо‘ namesto *ити за nohte кому* ‚znajti se v težkem položaju‘; ali (SP) *поčasне pameti je* ‚он тугодум‘ namesto *бити болj počasне pameti* ‚ne biti sposoben hitro dojemati, prodorno misliti‘.

⁶ Kljub nekaterim oblikovnim pomanjkljivostim vse zglede iz analiziranih slovarjev navajam v izvirni obliki. Pomen slovenskih frazemov navajam po Kebru iz *Slovarja slovenskih frazemov*, redkeje iz SSKJ, medtem ko pomen ruskih frazemov navajam iz *Frazeološkega slovarja ruskega jezika* avtorja Molotkova, če ni drugače označeno.

⁷ Stilistični kvalifikatorji predstavljajo eno najbolj negotovih vprašanj leksikologije in leksikografije (Mokienko 2005: 6). Prav zato pa imajo v slovarju J. Pretnarja veliko vrednost.

(2) Nema lokrat namesto nedoločnega zaimka stoji osebni ali kazalni zaimек, npr. (JP) у него голова на плечах ,glavo ima na pravem koncu‘ namesto **голова на плечах у кого** ,кто-либо умен, сообразителен и т. п.).

(3) Obstajajo tudi primeri, ko slovrska oblika frazemov vključuje besede, ki niso sestavine frazema, ampak le njegovo tipično besedilno okolje, npr. (JK) это вам будет не по душе ,to vam ne bo po godu‘ namesto не по душе ,не нравиться‘; (JK) на глазах у всех ,vpričo vseh‘ namesto на глазах ,так, что видно, заметно, известно и т. п. кому-либо‘.

2 Načini interpretacije izhodiščnih frazemov

Za večino besed enega (izhodiščnega) jezika obstajajo ekvivalentne besede v drugem (ciljnem) jeziku, česar pa ne moremo trditi za frazeme, saj veliko frazemov izhodiščnega jezika nima frazeoloških ustreznic v ciljnem jeziku.⁸ Tukaj govorimo o popolni, delni ali ničelni ekvivalenci. Glede na podoben čas nastanka ali prostorsko bližino različnih jezikov gre sklepati na njihovo večjo popolno ekvivalentnost⁹ (Kržišnik 1995/96: 157–58). Prav slednje velja za ruščino in slovenščino. V analiziranih slovensko-ruskih in rusko-slovenskih slovarjih avtorji po možnosti interpretirajo izhodiščne frazeme s frazeološkimi ustrezniki v prevodnem/ciljnem jeziku. Kadar pa frazeoloških ustreznikov ni, iščejo druge rešitve, kot so opis, sopomenke, besedna zveza, nemalokrat je prevodni ustreznik tudi ena sama beseda. Pogosto uporabljajo celo kombinacijo različnih načinov podajanja prevodnega ustreznika. Tako na primer za frazeme s sestavino ryka J. Pretnar navede najmanj pet načinov interpretacije ruskih frazemov v slovenščini. To so lahko:

- (1) frazem – npr. махнуть на дело рукой ,križ narediti čez kaj‘;
- (2) frazem + opis – npr. сидеть сложа руки ,sedeti križem rok, izmikati se delu‘;
- (3) opis – npr. у него руки коротки ,nima take moči‘;
- (4) beseda + frazem – npr. нагреть руки ,nagrabiti si, nabasati si žepe‘;
- (5) beseda – npr. на скорую руку ,površno‘.¹⁰

V analiziranih slovarjih je opaziti dva načina interpretiranja frazemov izhodiščnega jezika, in sicer s frazeološkim ustreznikom v ciljnem jeziku ali z nefrazeološkim ustreznikom (opisni način). To je seveda odvisno od tega, ali v ciljnem jeziku obstaja frazeološki ustreznik ali ne.

⁸ Pri sestavljanju dvojezičnega frazeološkega slovarja ne bi smeli ignorirati ali celo izključevati frazemov, ki v prevodnem jeziku nimajo frazeološkega ustreznika, saj bi tako izključili zanimive jezikoslovne in kulturološke fenomene (Lubensky, McShane 2007: 926).

⁹ V slovanskih jezikih frazeologija sovпада bolj, če je ta občeslovanska (Menac 1973: 89). Med takšne frazeme sodijo npr. бабье лето (ruski), *babje poletje* (slovenski) in *bablje ljeto* (hrvaški). Zanimivo skupino sestavljajo frazemi z zoonimno sestavino: *tele/bik/баран*: hrvaški – *gledati (buljiti) kao tele <u šarena vrata>*; slovenski – *gledati (zijati) kot tele (bik) v nova vrata*; makedonski – *гледа (буљи, зине) као теле во шарена врата*; bolgarski – *гледам като теле в (пред) шарена врата*; ukrajinski – *дивитися як теля (баран) на нові ворота*; ruski – *смотреть (уставиться) как баран на новые ворота*; poljski – *patrzeć (gapić się) jak cielę na malowane wrota*; češki – *koukat (čumět) jako tele na nová vrata*; slovaški – *hl'adiet' (pozerat' <sa>) ako tel' a na nové (mal'ované) vráta*.

¹⁰ Vredno je omeniti, da je v slovarju J. Pretnarja ruski frazem на скорую руку preveden v slovenščino z besedo, čeprav v slovenski frazeologiji obstaja frazem s podobnim pomenom, in sicer *z levo roko* ,1. z lahkoto, brez težav; 2. manj zavzeto, manj resno, lahkotno‘.

2.1 Interpretacija izhodiščnega frazema s frazeološkim ustreznikom

Pri razlagi pomena frazeoloških enot v dvojezičnih slovarjih sestavljavci praviloma razlagajo frazeme izhodiščnega jezika s frazemi v ciljnem jeziku. Lahko gre za popolni ekvivalent, kjer frazema sovpadata po pomenu, obliki in pragmatičnih značilnostih, npr.: (JK) *Ahilova peta* ‚občutljivo, ranljivo mesto‘ – Ахилессова пята ‚наиболее уязвимое место у кого-либо‘; (JK) *z ognjem in mečem* ‚s silo, nasilno, z orožjem‘ – огнем и мечом ‚с беспощадной жестокостью, применяя самые крайние меры насилия, принуждения‘; (JS) *vzeta byka za roga* ‚начинать действовать энергично, решительно и сразу с самого главного‘ – *zgrabiti bika za roge* ‚odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela‘; (JP) *biti pod bашмаком* ‚в полной зависимости, беспрекословном подчинении (быть, находиться и т. п.)‚ обычно о зависимости мужа от жены‘ – *biti pod copato* ‚biti obvladovan, zatiran, omejevan od svoje žene (o možu)‘; (JS) *za vsako ceno* ‚z vsemi sredstvi, po vsej sili, na vsak način‘ – любой ценой ‚не считаясь ни с какими усилиями, затратами, жертвами, какими угодно средствами, способами‘ idr.

Lahko gre za delni ekvivalent, kjer v obeh frazemih nastopa skupna sestavina, prihaja pa do delnih odstopov, npr.: (JS) *grešni kozel* ‚oseba, stvar, ki jo neupravičeno, po krivici obdolžijo česa‘ – козел отпущения ‚человек, на которого сваливают чужую вину, ответственность за других‘; (JS) *beliti si glavo zaradi česa* ‚veliko razmišljati (o čem)‘ – ломать голову над чем ‚усиленно думать, стараясь понять, разрешить что-нибудь трудное‘; (JK) *obračati plašč po vetru* ‚zaradi koristi prilagajati svoje ravnanje, prepričanje trenutnim razmeram‘ – держать нос по ветру ‚применяться к обстоятельствам, беспринципно меняя свои убеждения, свое поведение‘; (JK) *med štirimi očmi* ‚brez prič, osebno, zaupno‘ – с глазу на глаз ‚без свидетелей, без посторонних‘ idr.

V to kategorijo sodijo tudi frazemi, kjer frazema v obeh jezikih nimata enakih sestavin, njuna pomena pa precej sovpadata, npr.: (FJ) *točiti ljaso* ‚zanimati se o prazni болтовней, пустословить‘ – *mlatiti prazno slamo* ‚vsebinsko prazno govoriti‘; (JP) *v dva četa* ‚очень быстро, моментально; без промедления‘ – *pri priči* ‚brez odlašanja, takoj‘; (JS) *kitajska gramota* ‚что-либо недоступное пониманию, в чем трудно разобраться‘ – *španska vas* ‚kar je popolnoma neznano‘ idr.

2.2 Interpretacija izhodiščnega frazema z nefrazeološkim ustreznikom

V primerih, ko je frazeološko ustreznico frazemu v prevodnem jeziku težko pripisati, se pomen interpretira z nefrazeološkimi načini, npr. (1) z besedno zvezo ali opisnim načinom, (2) s sopomenskimi besedami in (3) pogosto tudi z eno samo besedo.

(1) Primeri razlage izhodiščnega frazema z besedno zvezo ali opisnim načinom v ciljnem jeziku: (JS) *sčiti v besedo* ‚перебить собеседника‘; (Sek.) *imeti kaj za bregom* ‚тайно замышлять‘; (JS) *ne v bровь, a (прямо) v глаз* ‚natančno zadeti bistvo (z besedami)‘; (JP) *вышибать (вышибить) дух из кого* ‚z udarcem ubiti koga‘; (JK) *natočiti čistega vina* ‚сказать чистую правду, сказать напрямик‘; (JK) *pritrgati si od ust* ‚экономить что-л., отказывать себе в самом необходимом‘; (JK) *vreči*

puško v koruzo ,спасовать перед трудностями (перед опасностью)‘; (JK) *v zobe priti* ,становиться предметом толков‘; (FJ) *стоять горой за кого* ,z vsemi močmi štiti koga‘; (J) *поперёк горла стать ,biti komu v hudo nadlego‘* idr.

(2) Primeri razlage izhodišnega frazema s sopomenskim nizom: (FJ) *ни в грош не ставить ,podcenjevati, omalovaževati‘*; (JP) *смешать с грязью ,obrekovati, očriniti‘*; (JK) *na led speljati* ,подвести кого, надуть кого, обмануть кого‘; (JK) *priti na beraško palico* ,обнищать, разориться‘; (JK) *na srce pihati* ,уговаривать, убеждать кого‘; (JK) *postaviti se po robu* ,воспротивиться, противостоять‘; (JK) *sitnosti prodajati* ,докучать, надоедать‘; (FJ) *задать жару ,kaznovati, izmučiti‘*; (FJ) *язык без костей ,čenča, klepetulja‘*; (JP) *кривить душой ,hliniti se, prenarejati se‘*; (FJ) *метать громы и молнии ,divjati, besneti‘*; (JK) *spraviti na dan* ,открыть, обнаружить, разоблачить‘; (JP) *бойкий на язык ,duhovit, domiseln‘* idr.

(3) Pogosta je tudi razlaga izhodišnega frazema z enobesednim ustreznikom v ciljnem jeziku, npr. (SP) *сесть в галошу ,osramotiti se‘*; (JS) *priti na boben ,разориться‘*; (SP) *делать большие глаза ,čuditi se‘*; (SP) *выйти из себя ,razburiti se‘*; (SP) *стоять над душой ,nadlegovati koga‘*; (SP) *priti na boben ,разориться‘*; (JS) *odprtih rok ,щедрый‘*; (SP) *postaviti se po robu ,воспротивиться‘* idr.

Prav pogostost tega načina interpretacije pomena frazema me je vzpodbudila k razmisleku o tem, ali je v ciljnem jeziku dovolj z eno besedo¹¹ prevesti izhodiščni frazem, kakšne informacije o njem se s tem lahko izgubijo ter kakšen je odnos med pomenom frazema in besede.

3 Pomenska razmerja med frazemom in besedo

V večina frazeologov pri delu naleti na problem semantike frazeoloških enot. Problem ni le v odločitvi, kateri terminološki izraz uporabiti za označitev pomena frazeološke enote – leksikalni ali frazeološki pomen¹² –, temveč predvsem v razumevanju samega bistva tega pomena, njegove narave in strukture. Od tega razumevanja je nato odvisen tudi sam način razlage frazeološke enote v slovarju. Pri preučevanju pomena frazema je treba upoštevati pomen frazema kot celovite enote, ki vsebuje tako denotativni¹³ kot tudi konotativni¹⁴ pomen. N. Jakop (2006: 43) poudarja, da imajo frazemi v besedilu, v katero se vključujejo kot semantična enota, zaradi prevladujočih konota-

¹¹ Muhvič-Dimanovski trdi, da je v takih primerih dovolj podati pomen izhodišnega frazema z razlago, opisom: »Pri dvojezičnih slovarjih se najpogosteje poskuša za frazeme najti čim več ustreznih frazemov v ciljnem jeziku. Vendar to ni vedno preprosto, saj včasih – zaradi kulturo-civilizacijskih razlik – ni mogoče najti frazema, katerega pomen bi se popolnoma ujemal s frazemom iz prevodnega jezika, zato je dovolj, da se tedaj navede samo pomen, se pravi opis vsebine« (Muhvič-Dimanovski 1992/93: 324).

¹² Nekateri jezikoslovci pomen frazeološke enote sopostavljajo gramatičnemu in ga imenujejo leksikalni (A. I. Molotov, N. M. Šanski), drugi ga imenujejo frazeološki (H. Burger, V. M. Mokienko, V. P. Žukov, L. E. Kruglikova, M. I. Fomina idr.) (Alefirenko 2005: 21).

¹³ Denotativnost – pomenska lastnost leksema, oblikovana po predvidljivem postopku izločanja tistih vsebinskih lastnosti, ki imajo pomensko (denotatno) razločevalno vrednost (moč); pomenska lastnost vsakega denotata (Vidovič Muha 2013: 216).

¹⁴ Konotativnost – pomenska lastnost leksema, dodana denotativnemu pomenu, ki izraža časovno, čustveno ali sploh (jezikovnosistemsko) stilno zaznamovanost (Vidovič Muha 2013: 216).

tivnih sestavin ekspresivno vrednost.¹⁵ Prav zaradi povečanja ekspresivnosti avtorji v besedilih uporabljajo frazeme namesto njihovih sopomenskih besed.

Še na samem začetku razvoja teoretičnih izhodišč frazeologije so jezikoslovci poudarjali pomen frazeološke enote kot nekaj bolj kompleksnega v primerjavi z leksikalnim pomenom besede. V zvezi s tem G. A. Lilič povzema V. L. Arhangelškega, ki trdi, da je pomen frazema (v primerjavi s pomenom besede) na eni stopnji višje, medtem ko V. P. Žukov ugotavlja, da je razlika predvsem v intenzivnosti izražene značilnosti (Lilič 1996: 5–6).

Kljub temu da jezikoslovci frazemom priznavajo poseben frazeološki pomen, neke vrste »dodatni odtенок« pomena, je to v slovarskih definicijah precej težko pokazati.

3.1 Stilna zaznamovanost

Celovitost frazeološkega pomena je povezana tudi s še vedno aktualnim problemom – problemom enakovrednosti frazema in besede ter posledično sopomenskosti med frazemom in besedo ter z možnostjo nadomestitve frazema z eno sopomensko besedo. Če izhajamo iz spoznanj sodobnega slovenskega leksikalnega pomenoslovja, »bistvo leksikalne sopomenskosti temelji na spoznanju, da je isti denotat poimenovan različno; s stališča jezikovnega znaka gre za različnost izraza iste vsebine«, in upoštevamo, da »sopomenskost lahko zajame eno ali več besed iz stalne besedne zveze, npr. *umreti* ekspr. *izpustiti dušo* – ekspr. *iti po gobe* – nižje pog. *stegniti pete* – ozko knjiž. *skloniti glavo v grob* – ekspr. *preliti kri*«. Vidimo, da je smiselnost različnega poimenovanja iste vsebine/denotata v stilni vlogi sopomenk (Vidovič Muha 2013: 172). Razlika med pomenom frazema in njemu sopomenske besede se torej v tem primeru lahko opredeli v stilistični zaznamovanosti frazema.

3.2 Pomenske sestavine frazema in besede

Pogosto se razlika med pomenom frazema in njemu sopomenske besede kaže v samem denotatu. Frazem vsebuje več pomenskih sestavin (semov) kakor pomen besede, zato je le-ta bolj specifičen in konkretiziran. Tako npr. frazem (FJ) *бить баклуши* ne pomeni le *,бездельничать (lenariti)‘*, ampak tudi *,не заниматься непосредственно тем, чем надо (ne ukvarjati se neposredno s tem, s čimer se je treba)‘* in po Teliji *«не заниматься полезным делом, не трудиться (ne ukvarjati se s koristnim delom, ne se truditi)»*; ali frazem (FJ) *вертеть хвостом*, ki vsebuje poleg *,хитрить, лукавить (zvižaćiti)‘* tudi *,уклоняться от решения, прямого ответа (izmikati se od odločitve, odgovora naravnost)‘*; ali (SP) *в лоб* – ne pomeni le *,прямо (naravnost)‘*, ampak tudi *,без намёков, околичностей (brez namigovanj, ovinkarjenj)‘*; ali (FJ) *битый час* – ni le *,долго (dolgo)‘*, ampak po Teliji tudi *,неоправданно долго и безрезультатно (neupravičeno dolgo in brez rezultata)‘*.

¹⁵ Frazeme s pragmatičnim pomenom puščamo tokrat ob strani, ker sestavljajo posebno skupino v frazeologiji. Temeljiti opis pragmatične frazeologije je v domači literaturi podala N. Jakop (2006).

3.3 Frazem v vlogi hipernima

Beseda, ki ima splošnejši pomen, pogosto nastopa v vlogi posebnega hipernima (nadpomenke) do frazema, kar se kaže na primer v sopomenskem paru frazema *взять на буксир* in besede *помочь*. Beseda *помочь* nosi splošen pomen po Ožegovu ,оказать помощь; дать желаемый результат, следствие, принести пользу (nuditi pomoč; dati želeni rezultat, posledico, korist)‘, pri čemer ima frazem *взять на буксир* konkretnější pomen, in sicer ,передавая свой опыт, умение, знания и т. п., помогать подтянуться кому-либо в работе, учёбе (s predajanjem svojih izkušenj, sposobnosti, znanj itd. pomagati komu, da napreduje pri delu, v študiju)‘.

3.4 Intenzivnost izražene značilnosti ali stanja

Razlika med pomenom frazema in njemu sopomenske besede se lahko kaže v intenzivnosti stanja ali situacije, ki jo izraža frazem. To je razvidno na primer v primerjavi naslednjih frazemov in njim pomensko ustreznih besed: (JP) *брать за сердце (душу)* ne pomeni le ,трогать (ganiti)‘, ampak tudi ,сильно, глубоко волновать, трогать, тревожить; вызывать шемящую тоску, боль или радость, умиление и т. п. (zelo, globoko se vznemiriti, razburiti, ganiti; izzvati potrtnost, muko, bolečino ali radost, nežnost ipd.)‘; (JP) *задать баню* ne pomeni le ,выбранить (ošteti)‘, ampak tudi ,сильно ругать, бранить кого-либо (zelo žaliti koga, znesti se nad kom)‘; (SP) *делать большие глаза* ne pomeni le ,удивляться (čuditi se)‘, ampak tudi ,выражать крайнее удивление, недоумение (izražati skrajno osuplost, začudenje)‘.

Prav zaradi omenjenih posebnosti in razlik med pomenom frazema in njemu sopomenske besede zagovarjam trditve, da razlaga frazema izhodiščnega jezika z eno besedo v ciljnem jeziku ni ravno najboljša leksikografska rešitev,¹⁶ saj frazem in beseda kot enoti jezika nista ekvivalentna, njun leksikalni pomen pa ni identičen. Prav zato se praviloma tudi namesto besede v stavku ne sme postaviti njen sopomenski frazem, ne da bi pri tem spremenili pomen celotne povedi (Molotkov 1977: 110).

4 Uporaba korpusa pri primerjanju pomena frazema in besede

Za utemeljitev trditve, da pri prevajanju izhodiščnega frazema z eno besedo v ciljnem jeziku prihaja do sprememb ali izgub, bom uporabila gradivo iz korpusov, ruskega Ruscorpora in slovenskega Fidaplus.¹⁷

V slovarju FJ sem izbrala ruski frazem *взять на буксир*, ki je preveden v slovensščino z eno besedo *pomagati (komu)* in ta je ekvivalentna ruski besedi *помочь*

¹⁶ Seveda bi bilo nesmiselno trditi, da je v začetnih obdobjih poučevanja tujega jezika podajanje pomena frazema z eno besedo neprimerno, saj je začetni cilj pri uvajanju frazemov le njihovo razumevanje, kasneje pa tudi aktivna uporaba. Nikakor pa ne zadostuje, če slovar ponuja eno samo besedo za opis frazema z ničelno ekvivalenco.

¹⁷ Zadnja desetletja sestavljavci dvojezičnih slovarjev pogosto uporabljajo gradivo in informacije iz korpusnih zbirk. To pojasnjujejo z dejstvom, da pri izbiri ustreznih ekvivalentov intuitivno odločanje ne zadostuje. Pojavi se potreba po preverjanju in potrditvi domnev z zunanjimi dejstvi. (Lubensky, Meshane 2007: 919).

(кому-либо). Na spletni strani ruskega besedilnega korpusa Ruscorpora sem poiskala primerno besedilo, ki vsebuje ta frazem. Navajam primer: А? Как вы считаете? Вы отстали, вот как я считаю. Надо вас взять на буксир [...] А работа для людей – это ваша публичная обязанность. V istem besedilu nadomestimo frazem s sopomensko besedo помочь: А? Как вы считаете? Вы отстали, вот как я считаю. Надо вам помочь. [...] А работа для людей – это ваша публичная обязанность. Pri tovrstni zamenjavi se pomen celotnega besedila skoraj ni spremenil, izgubilo pa se je nekaj detajlov, ki jih nosi v sebi pomen frazema, ki poleg splošne ponudbe pomoči predvideva, da človek deli z nekom svoje izkušnje, sposobnosti in znanja in mu tako ponuja pomoč pri delu, študiju.

Če pa uporabimo obratno zamenjavo, tj. nadomestimo besedo s frazedom (v našem primeru namesto besede помочь (*pomagati*) frazem взять на буксир), opazimo povsem drugačen preobrat: Он берет окостеневшую руку умершей, щупает неподвижный пульс, слышит и видит, что она мертва, и с лекарским телодвижением говорит важно, что нельзя уже ей помочь. Isti zgled z zamenjavo: Он берет окостеневшую руку умершей, щупает неподвижный пульс, слышит и видит, что она мертва, и с лекарским телодвижением говорит важно, что нельзя уже ее взять на буксир. Povsem očitno je, da je frazem v tej vlogi popačil izvorni pomen besedila, saj mrtvemu človeku ne more nihče pomagati, ob upoštevanju pomena frazema pa nikakor ne pri delu ali študiju. Prav zato je uporaba frazema namesto besede v tem primeru popolnoma nesmiselna.

Da bi se še enkrat prepričali, da pri zamenjavi frazema s sopomensko besedo in obratno prihaja do izgub, vzemimo za zgled še eno besedilo, tokrat iz slovenskega korpusa Fidaplus, in slovenski frazem *nagnati komu strah v kosti*,¹⁸ ki je v slovarju SP preveden v ruščino z besedo напугать (*prestrašiti*), 1. vzbuditi strah; 2. z vzbujanjem strahu, vznemirjenosti odvrniti koga od kakega dejanja, dela'. Primer: *Na svoji levi je zagledala nekaj povsem drugačnega, nekaj, kar ji je nagnalo strah v kosti. Videla je namreč kakih dvanajst ljudi v dolgih črnih haljah, ki so sklonjenih glav stali okoli mize.* Namesto frazema uporabimo v istem besedilu besedo *prestrašiti* in dobimo: *Na svoji levi je zagledala nekaj povsem drugačnega, nekaj, kar jo je prestrašilo. Videla je namreč kakih dvanajst ljudi v dolgih črnih haljah, ki so sklonjenih glav stali okoli mize.* Tako kot v prejšnjem poskusu pri zamenjavi frazema s sopomensko besedo se pomen besedila zaradi te nadomestitve ne spremeni preveč, vendar postane bolj nevtralen.

Z besedo *prestrašiti* naredimo še obratno zamenjavo, nadomestimo jo s frazedom. Primer: *Vež postaja vse močnejša in dosega vrh med 3. in 6. mesecem, ko se otrok psihološko čuti eno z mamo in želi iz nje posesati vse, kar ima mama dobrega. Teh občutkov se mnogo mamic prestraši in nehote končajo z dojenjem prav v tem starostnem obdobju.* In še obratna zamenjava s frazedom *nagnati komu strah v kosti*: *Vež postaja vse močnejša in dosega vrh med 3. in 6. mesecem, ko se otrok psihološko čuti eno z*

¹⁸ Razlaga frazema v SSKJ in frazeološkem slovarju J. Kebra ni dosti bogatejša, opisana je samo z dvema glagoloma – напугать in взволновать (*prestrašiti, vznemiriti*). Navajam ilustracijo iz SSKJ: експр. то му же погнало страх в кости *prestrašilo ga, vznemirilo* in razlago iz slovarja J. Kebra: *nagnati komu strah v kosti, prestrašiti, vznemiriti koga*'.

mamo in želi iz nje posesati vse, kar ima mama dobrega. Ti občutki mnogim mamicam našenejo strah v kosti in nehotе končajo z dojenjem prav v tem starostnem obdobju. Takoj je mogoče opaziti, da je uporaba frazema tukaj preveč intenzivna za opis tistega, kar povzroča stopnjo strahu pri doječih mamicah.

S primeri tovrstne zamenjave sem želela prikazati, da je pri razlagi frazeoloških enot izhodiščnega jezika, ki jim je težko poiskati frazeološki ekvivalent v ciljnem jeziku, za podajanje pomena enote bolje uporabiti opisni način.

5 Zaključek

Analiza frazeologije v slovensko-ruskih in rusko-slovenskih leksikografskih virih je osvetlila različne načine podajanja frazeološkega gradiva. Opazimo lahko, da se pri popolni ali delni ekvivalenci načeloma ponuja frazeološki ekvivalent na strani ciljnega jezika, pri ničelni ekvivalenci pa se pogosto pojavi enobesedni prevod, kar ni najboljša leksikografska rešitev. Kljub nekaterim omenjenim pomanjkljivostim podajanja in opisa frazemov v obstoječih slovensko-ruskih in rusko-slovenskih slovarjih in glede na to, da gre za splošne dvojezične slovarje, v katerih obravnava frazeološkega gradiva ni glavni predmet, pozitivno preseneča obseg vključenih frazeoloških enot in trud avtorjev prikazati bogate vzporednice med ruskimi in slovenskimi frazemi.

VIRI IN LITERATURA

- Nikolaj ALEFIRENKO, 2005: Frazeologičeskoje značenije: Priroda, suščnost', struktura. *Grani slova: Sbornik naučnyh statej k 65-letiju prof. V. M. Mokienko*. Ur. M. Alekseenko, V. Mokienko. Moskva: ELPIS.
- Nataša JAKOP, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Franc JAKOPIN, 1965: *Rusko-slovenski šolski slovar*. Ljubljana: MK.
- Rudol'f I. JARANCEV, 1997: *Russkaja frazeologija: Slovar'-spravočnik*. Moskva: Ruski jazyk.
- Fidaplus*: <http://www.fidaplus.net/>
- Janez KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Janko KOTNIK, 1967: *Slovensko-ruski slovar*. Ljubljana: DZS.
- Erika KRŽIŠNIK, 1987/88: Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava* II/2. Ljubljana. 143–62.
- , 1995/96: Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik. *Jezik in slovstvo* XLI/3. 157–66.
- Erika KRŽIŠNIK, Željka FINK-ARSOVSKI, 2009: Novo v slovenski in hrvaški frazeologiji. *Zbornik referatov s Četrtega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja*. Ur. M. Hladnik. Ljubljana: ZIFF. 128–37.

- Galina A. LILIČ, 1996: *Problemy frazeologičeskoj semantiki*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta.
- Sophia LUBENSKY, Marjorie McSHANE, 2007: Bilingual phraseological dictionaries. *Phraseology: An international handbook of contemporary research*. Ur. H. Burger. Berlin, New York: W. de Gruyter. 919–27.
- Antica MENAC, 1973: Posuđeni elementi u ruskoj i hrvatskoj frazeologiji. *Zbornik radova posvećen VII međunarodnom kongresu slavista u Varšavi*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 89–98.
- Valerij M. MOKIENKO, 2005: *Russkaja frazeologija: Istoriko-etimologičeskij slovar'*. Moskva: AST.
- Aleksandr I. MOLOTKOV, 1968: *Frazeologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Sovetskaja enciklopedija.
- , 1977: *Osnovy frazeologii russkogo jazyka*. Leningrad: Nauka.
- Rosamund MOON, 2007: Phraseology in general monolingual dictionaries. *Phraseology: An international handbook of contemporary research*. Ur. H. Burger. Berlin, New York: W. de Gruyter 909–18.
- Vesna MUHVIČ-DIMANOVSKI, 1992/93: Neki problemi prezentacije frazeologizama u frazeološkim i općim rječnicima. *Filologija: Knj. 20–21*. 323–29.
- Nacional'nyj korpus russkogo jazyka*: <http://www.ruscorpora.ru/>
- Sergej I. OŽEGOV, Natal'ja. J. ŠVEDOVA, 2006: *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*. Ros-sijskaja akademija nauk, Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova Moskva: OOO «ITI Tehnologiji».
- Janko PRETNAR, 1947, 1963, 2010: *Rusko-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS.
- Jože SEKIRNIK, 2006: *Rusko-slovenski/slovensko-ruski žepni slovar*. Ljubljana: CZ.
- Jože SEVER, Ol'ga PLOTNIKOVA, 1990: *Rusko-slovenski in slovensko-ruski moderni slovar*. Ljubljana: CZ.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2011. Ljubljana: DZS.
- Veronika N. TELIJA, 1986: *Konnotativnyj aspekt semantiki nominativnyh jedinic*. Moskva: Nauka.
- , 2006: *Bol'šoj frazeologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: AST-PRESS.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.
- , 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: FF.
- Sergej I. VLAHOV, 1980: *Russko-bolgarskij frazeologičeskij slovar'*. Moskva: Russkij jazyk.

SUMMARY

Based on examples from Russian-Slovene and Slovene-Russian dictionaries, the author discusses the problem of interpretation of the source-language (L1) phrasemes in the target language (L2). The compilers of the dictionaries tend to interpret L1 phrasemes with L2 phrasemes whenever possible. When it is difficult to find a suitable phraseological equivalent in L2 or no such phraseological equivalent exists, compilers resort to other means, such as description, word-combination, several synonyms, or a one-word translation. Sometimes there is even a combination of various means in L2, e.g., the Russian phraseme *nagret' ruki* is translated into Slovene with the help of a synonymic verb *nagrabiti si* and with the phraseological equivalent *nabasati si žepe*.

In recent decades, lexicographic research has increasingly been including corpus-based methods, which were also used in this article to highlight some basic differences between the usage of phrasemes and their corresponding synonymic words. By choosing some corpus contexts with L1 phrasemes and replacing them with their one-word equivalents and vice versa, the author demonstrated various correlations between a phraseme and its one-word synonym. Mostly referring to the denotation itself, a phraseme has a more complex and specific meaning compared to the meaning of its one-word equivalent, which is more general, e.g., the Russian verb *pomoch'* expresses a more general meaning than its semantically corresponding phraseme *vzyat' na buksir*. Phrasemes might also express a higher degree of a given emotion, which is reflected in the relationship between the Slovene phraseme *nagnati komu strah v kosti* and its synonymic word *prestrašiti*.

A one-word translation seems to be unsuitable to provide all the semantic information that a non-native speaker needs in order to understand appropriately and/or use phrasemes in real-life situations. Phrasemes that have no phraseological equivalents in the target language require an especially detailed elucidation or at least a definition.